

פרשת בלעם

מים ראשונים: לא טעינו בכותרת הדף ולא בכותרת בצד ימין למעלה. הדואליות של הכותרת "פרשת בלק - פרשת בלעם", היא הנושא שבו אנו רוצים לדון. פרשת בלעם היא פרשת בלק, היא פרשת השבוע. האמנם? ואולי רק חלק מהפרשה כפי שהיא סדורה בימינו? אולי היא סדרה מסוימת כמנהג ארץ ישראל של החלוקה לסדרות? (ראה חומש קורן וברויאר, [סידרא](#) באתר מחלקי המים). ואולי פרשת בלעם היא רק הברכות?

מסכת בבא בתרא דף יד עמוד ב

משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב; יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה; שמואל כתב ספרו ושופטים ורות; דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים.¹

מסכת ברכות דף יב עמוד ב

אמר רבי אבהו בן זוטרת אמר רבי יהודה בר זבידא: בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, ומפני מה לא קבעוה - משום טורח צבור. מאי טעמא? אילימא משום דכתיב בה: "אל מוציאם ממצרים"² - לימא פרשת רבית ופרשת משקלות דכתיב בהן יציאת מצרים! - אלא אמר רבי יוסי בר אבין: משום דכתיב בה האי קרא: "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" - ולימא האי פסוקא ותו לא! - גמירי: כל פרשה דפסקה משה רבינו - פסקינן, דלא פסקה משה רבינו - לא פסקינן.³

שו"ת שרידי אש חלק ג סימן פד⁴

וקשה להעלות על הדעת שרצו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע כל הפרשה מתחילתה מפסוק וירא בלק ואילך. ומסתבר, שהכוונה שרצו לקבוע פרשת מה טובו אהליך יעקב וכו' ... ועל פרשה זו אמרה הגמרא: כל פרשה שלא פסקה משה רבינו לא פסקינן.⁵

ירושלמי מסכת ברכות פרק א הלכה ה

בדין הוה שיהו קורין עשרת הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קורין אותן? מפני טענת המינין, שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני. ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יהודה בר זבדא: בדין היה שיהו קורין פרשת

¹ ובירושלמי מסכת סוטה פרק ה הלכה ו: "משה כתב חמישה ספרי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם וכתב ספרו של איוב". מה המיוחד בפרשת בלעם ובלק מכל שאר התורה? מדוע נכתבה כספר נפרד? מתי ואיך שולב ספר זה בתורה? (ספר איוב הוא נושא נפרד). רש"י בגמרא בבא בתרא שם אומר: "פרשת בלעם - נבואתו ומשליו אף על פי שאינן צורכי משה ותורתו וסדר מעשיו". ופירוש שטיינזלץ מביא שם את תשובת הריטב"א שמשנה כתב ספר שלם נפרד על פרשת בלעם (בדומה לספר איוב בגמרא שם) וספר זה אבד. ובשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ד סימן א מביא בשם נחלת יעקב: "מה שאמר בלעם לבלק ודאי לא בלשון הכתוב בתורה אמרה ... אך משה כתב כוונת ההשגה שהשיג בלעם בלשון זה הכתוב בתורה שיש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של רמזי סודות". היינו משה תרגם את דבריו של בלעם ללשון הקודש והכניסם לתורה. (אם דיבר בלעם ארמית, הרי לנו תרגום בכיוון ההפוך, מארמית לעברית). עכ"פ נראה ש"פרשת בלעם" היא פרקנושא נפרד ומיוחד בתורה אם חז"ל אומרים בלשון כל כך מיוחדת ונדירה: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם".

² "אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו" - בברכת בלעם השנייה פרק כג פסוקים יח-כד (ראה דברינו [תועפות ראם](#) בפרשה זו). אבל נראה שאולי הכוונה דווקא לפסוק: "אל מוציאם ממצרים" (פרק כד פסוק ח) שבברכה השלישית של בלעם כפי שיתבאר להלן.

³ למסקנת הגמרא אכן בקשו לומר את פרשת בלק בגלל הפסוק "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" (ואולי גם הפסוק הצמוד החותם את ברכות בלעם כולן: "מברכיך ברוך ואוררך ארוך", ראה פירוש שטיינזלץ שם). מדוע דווקא פסוק זה? משום שהוא מזכיר את "בשכבך ובקומך" ("יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו" תחילת אורח חיים שולחן ערוך). אלא שאי אפשר לומר פסוק אחד בלבד או חלק מפרשה שמשנה לא הכתיב לנו (ואולי דווקא כאן שמשנה כתב את פרשת בלעם). ואת הפרשה כולה אי אפשר לומר בגלל טורח הציבור. מהו טורח הציבור? כמותי בלבד או גם טורח מנטלי? ראה דברינו [מה טובו אהליך יעקב](#) בפרשה זו, שגם הברכות שנתברך עם ישראל בהן בפרשה זו היו במקור קללות והפכו אכן לקללות בעוונותינו הרבים (הגמרא בסנהדרין קה ע"ב). טורח הציבור יכול להיות התזכורת היום יומית ועוד בתוך קריאת שמע של כל פרשת בלעם העגומה.

⁴ בעל שו"ת שרידי אש הוא רבי יחיאל יעקב וינברג זצ"ל, מגדולי הפוסקים בדור הקודם. נולד ברוסיה 1885, למד בישיבות ליטא. כיהן כראש בית המדרש לרבנים על שם רבי עזריאל הילדסהיימר בברלין עד לסגירתו על ידי הנאצים בליל הבדולח. שרד את השואה במחנות. לאחר המלחמה התיישב בשווייץ, מונטרה, שם נפטר בשנת 1966. נקבר בירושלים.

⁵ "פרשת מה טובו אהליך" היא הנאום השלישי והאחרון של בלעם (פרק כד פסוקים ה-ט) המתחיל ב"מה טובו אהליך יעקב" ומסתיים בפסוק: "מברכיך ברוך ואוררך ארוך" (שאו בלק כבר מבין שאין עוד טעם לנסות את בלעם). אותה רצו לקבוע בברכת שמע לפני שקבעו לבסוף את פרשת ציצית. לקריאת שמע לא זכה הפסוק שלנו להיכנס, אבל זכה שבו מתחילים את תפילת השחר. וכבר הארכנו בפסוק זה וחשיבותו (והמתנגדים לאומרו) בדברינו [מה טובו אהליך יעקב](#) בפרשה זו בשנה האחרת.

בלק ובלעם בכל יום,⁶ ומפני מה אין קורים אותם? שלא להטריח על הציבור. ר' חונה אמר: מפני שכתוב בה שכיבה וקימה.⁷

במדבר רבה פרשה כ סימן א

"וירא בלק בן צפור" זהו שאמר הכתוב: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (דברים לב ד) - לא הניח הקב"ה לאומות העולם פתחון פה לעתיד לבוא לומר: שאתה ריחקתנו. מה עשה הקב"ה? כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל, כך העמיד לאומות העולם ונבדקו מלכיהם ונביאיהם וחכמיהם של ישראל עם מלכיהם ונביאיהם וחכמיהם של אומות העולם.⁸

העמיד שלמה מלך על ישראל ועל כל הארץ וכן עשה לנבוכדנצר. זה בנה בית המקדש ואמר כמה רננות ותחנונים וזה החריבו וחרף וגדף ... נתן לדוד עושר ולקח הבית לשמו, ונתן להמן עושר ולקח אומה שלימה לטובחה. כל גדולה שנטלו ישראל את מוצא שנטלו האומות. כיצא בה העמיד משה לישראל ובלעם לאומות העולם.⁹

ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם: נביאי ישראל מזהירים את ישראל מן העבירות ... ונביא שעמד מן הגויים העמיד פרצה לאבד את הבריות מן העולם. ולא עוד, אלא שכל הנביאים היו במידת רחמים על ישראל ועל האומות שכן ירמיה אומר: "לבי למואב כחלילים יהמה" (ירמיה מח לו) וכן יחזקאל: "בן אדם שא על צור קינה" (יחזקאל כז ב) וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר.

לכך נכתבה פרשת בלעם, להודיע למה סילק הקב"ה רוח הקדש מהאומות, שזה עמד מהם וראה מה עשה.¹⁰

רמב"ם הלכות מלכים פרק יא הלכה א

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה. ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם: מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה.¹¹ וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר: "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים ... אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ... והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך ..." (דברים ל ג-ו).¹² ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל

⁶ לשון הירושלמי: פרשת בלעם ובלק. לעיל בבבלי בבא בתרא: פרשת בלעם ואילו בבבלי ברכות לעיל: פרשת בלק. מי מדייק יותר והאם מדובר באותה ישות בנוסח התורה שבידינו (לא כולל את הדעה שהיה ספר שלם שנקרא פרשת בלעם).

⁷ ירושלמי זה חוזר על מה שכבר ראינו בתלמוד הבבלי מסכת ברכות לעיל, אלא שהוא כורך את עשרת הדברות עם פרשת בלעם (בבבלי מופיעות שתי סוגיות אלה בסמוך אך בנפרד). את שתי הפרשות בקשו להוסיף לסדר התפילה היומי, ולא סתם אלא בהקשר עם קריאת שמע, ושתייהן נדחו. אבל יש הבדל. לעשרת הדברות היה תקדים חשוב שכן כך נהגו בבית המקדש (ראה ברכות יא עב: "אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו. קראו עשרת הדברות, שמע והיה אם שמוע וכו'") וחכמים בקשו להמשיך מנהג זה גם בגבולין, גם לאחר חורבן הבית. פרשת בלעם, לעומת זאת, היא עניין אחר שלא ברור מה המיוחד בה, מדוע רצו לכתחילה לקבוע אותה בתפילה ועוד בתוך קריאת שמע (במקום פרשת ציצית)? גם בסיבה לדחייה יש הבדל. זה בגלל "תרעומת המינים" וזה בגלל "טורח הציבור". ושתייהן נכנסו "איכשהו" לתפילה. עשרת הדברות מרומזות בקריאת שמע (וגם נדפסו בסידורים רבים בסוף הסידור) ופרשת בלעם – "מה טובו אוהליך יעקב" – נכנסה בראש התפילה. ראה דברינו [עשרת הדברות בסידור](#) בפרשת יתרו וכן [מה טובו אוהליך יעקב](#) בפרשה זו.

⁸ הצמדת "חכמיהם" ל"מלכיהם ונביאיהם" היא שגרת לשון וספק אם בדרך אגב נאמרה או בדקדוק ותשומת לב (היא לא מופיעה בדוגמאות שהמדרש מביא בהמשך. מלך ונביא כן, חכם לא). האם בדיקת חכמי אומות העולם והשוואתם עם חכמי ישראל נמשכת עד עצם היום הזה? ראה המאמר באיכה רבה (בובר) פרשה ב: "מלכה ושריה בגוים אין תורה. אם יאמר לך אדם: יש חכמה בגוים - תאמין, הדא הוא דכתיב: והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובדיה א ח). יש תורה בגוים - אל תאמין, דכתיב: מלכה ושריה בגוים אין תורה". הרי לנו הפרדה ברורה בין "מלכיהם" ל"חכמיהם".

⁹ על ההשוואה בין נבואת משה לנבואת בלעם, ראה במדבר רבה יד כ, בדברינו [יודע דעת עליון](#) בפרשה זו. ויש לחזור ולהעמיק בה. ¹⁰ ייחודיות פרשת בלעם, לפי מדרש זה (שפרשנים ומדרשים רבים אחרים הולכים בעקבותיו ומפתחים אותו, ראה רש"י על הפרשה וכן ילקוט שמעוני כאן) היא בכך שכל כולה הוא כלפי אומות העולם. אין בפרשה זו שום מצווה - מפרשת בא בספר שמות ועד פרשת נצבים בסוף ספר דברים, אין כמעט פרשה שאין בה ולו מצווה אחת! גם הברכות שנתברך עם ישראל בהן, מפיו של רשע נאמרו והם על תנאי (ראה הערה 3 לעיל). פרשה זו אפילו איננה במישור היחסים של עם ישראל עם אומות העולם, אלא של הקב"ה אתם (ודרכו בסופו של דבר גם אתנו). זה ייחודה. ראה שוב דברי הריטב"א וציץ אליעזר שפרשת בלעם הייתה ספר נפרד שאבד ושמשה תרגם (תמצת ותרגם?) את הסיפור של בלעם והכניסו לתורה כולל תגי התגים של לשון הקודש.

¹¹ הערת אגב. בנושא חידוש עבודת הקרבנות נראה שיש הבדלי גישה תהומיים בין הרמב"ם ההלכתי של משנה תורה (היד החזקה) המובא כאן ובין הרמב"ם ההגותי של מורה נבוכים. ראה מורה נבוכים חלק שלישי פרק לב. ועל כגון זה באמת אפשר לומר: תיק"ו – תשבי יתן קושיות ואבעיות (כולל סתירות ברמב"ם).

¹² ראה דברינו [מתשובה לשיבה](#) בפרשת נצבים.

הנביאים, אף בפרשת בלעם נאמר ושם ניבא בשני המשיחים. במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל באחרונה, ושם הוא אומר: "אראנו ולא עתה" - זה דוד, "אשורנו ולא קרוב" - זה מלך המשיח. "דרך כוכב מיעקב" - זה דוד, "וקם שבט מישראל" - זה מלך המשיח. "ומחץ פאתי מואב" - זה דוד ... "וקרקר כל בני שת" - זה המלך המשיח.¹³

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ה

תני ר' שמעון בר יוחאי: עקיבה רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב - דרך כוזבא מיעקב. ר' עקיבה כד הוה חמי בר כוזבא הוה אמר דין הוא מלכא משיחא א"ל ר' יוחנן בן תורתא: עקיבה! יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבוא.¹⁴

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב". ובנוסח הירושלמי (סוטה ה ו): "משה כתב חמשה סיפרי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם וכתב ספרו של איוב". כיצד קשור ספר איוב, אם בכלל, למשה ובלעם? ראה ילקוט שמעוני בראש הפרשה שממשיך את מדרש במדבר רבה הנ"ל ומרחיב אותו, בין השאר בכיוון זה. והמאיר עינינו בקשר המשולש משה-בלעם-איוב יבורך בכל מילי דטב ויטיבו לו אהליו, משכנותיו ותועפותיו. ויזלו מים רבים מדליו ולא יסופו מזרעו.

מים אחרונים 2: לא התעכבנו על תיחומה של "פרשת בלעם", האם היא חופפת את פרשת בלק שלנו רק משנה שם, או שהיא רק חלק ממנה. ראה שוב לשון הירושלמי פרשת בלק ובלעם. בקריאה הארץ ישראלית הקדומה נחלקת פרשת בלק המוכרת לנו לשלוש סדרות: וירא בלק בן ציפור, מי מנה עפר יעקב, וישב ישראל בשיטים. ראה חומש קורן וברויאר, [סידרא](#) באתר מחלקי המים. שים לב שהקטע "וישב ישראל בשיטים" מתחיל בפרשה פתוחה בנוסח התורה שבידינו. לאור ההצעה שפרשת בלעם (או בלק) תיאמר כל יום, בקריאת שמע או בסמוך אליה, הדעת נותנת שפרשת בלעם (וגם בלק) היא שתי הסדרות הראשונות, בלי סיפור הזנות בשיטים.

¹³ אין שום מצווה בפרשה זו אבל יש בה "הלכתא דמשיחא". נבואת/עצת בלעם שנתנה "בחינם", לאחר שבלק התייאש ממנו ואמר לו "ברח לך אל מקומך" והוא עונה לו בנבואה/עיצה ל"אחרית הימים", היא הרחבה של דברי משה בסוף ספר דברים: "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים". מדברי משה, אומר הרמב"ם, אנו למדים על מלך המשיח (הגם שמה מדבר על שיבה בעזרת הקב"ה ואין שם שום אזכור של "משיחיות"), ומדברי בלעם אנו למדים על שני משיחים: דוד (המשיח הראשון) שהוא "אראנו ולא עתה" והמלך המשיח (מבית דוד) שעתידי לבוא, שהוא "אשורנו ולא קרוב". האם זו הייחודיות של פרשת בלעם שמה כתבה שמסבירה את תיאור "השיבה" שלו בסוף ספר דברים? האם הרמב"ם יוצר פה הקבלה (ניגודית?) בין משה ובלעם בנוסף לאלה שמצויות במדרש (ראה הערה 9)? האם עמדו לנגד עיניו של הרמב"ם בכותבו דברים אלה דברי חז"ל בהם פתחנו: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם"? כל או כך, שים לב לעוצמת ההסתמכות על בלעם כמקור למשיח! ההסתמכות של הרמב"ם על בלעם הרשע, זה שמצד אחד צריך לדרוש שוב ושוב בגנותו, אך מצד שני מי שכופר בנבואתו המעידה על המלך המשיח כופר בתורה כולה ובפרשת בלעם, מפתיעה.

¹⁴ וכן הוא באיכה רבה פרשה ב: "דרך כוכב מיעקב אל תקרי כוכב אלא כוזב, ר' ע כד הוה חמי ליה להדין בר כוזבא הוה אמר היינו מלכא משיחא, א"ל ר' יוחנן בן תורתא: עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אינו בא". הרמב"ם אינו הראשון לבסס את האמונה בביאת המשיח על 'פרשת בלעם' ונבואתו על אחרית הימים. כבר קדם לו ר' עקיבא שלא עשה חשבון של שנים, אלא קונקרטיזציה של הפסוק: "דרך כוכב מיעקב"! ראה פסיקתא רבתי מא ומדרשים אחרים שמדגישים שבלעם הרחיק את הקץ ויום הגאולה, אבל נביא ישראל קרבו אותו. בא רבי עקיבא ואמר: זהו זה! וטעה. ומי עוד קירב את הקץ, אחרי שגינה בכל פה את העוסקים שחשוב הקץ ומתן תאריכים וחשבונות? ר' משה בן מיימון - הרמב"ם! שראינו דבריו במקור הקודם. ראה דבריו באיגרת תימן (איגרת פתח תקווה) בה הוא מנחם את יהודי תימן לאחר שעמד שם משיח שקר (שפעל עפ"י תאריך שנתן רס"ג!) והכזיב. הוא מאריך בדברי ניחומים להם ובאיסור העיסוק בקץ וסוף דבר הוא מגלה להם קץ עפ"י בלעם! "ועל הענין הזה קבלנו שזה שאמר בלעם: כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל - יש בו סוד, שמן העת ההיא יש לחשב כמעין שיש מששת ימי בראשית ועד אותה העת, ותחזור הנבואה לישראל ... ולפי ההקש הזה והפירוש הזה תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים תשע מאות שבעים ושש ליצירה". היא שנת 1216 כ-12 שנה לאחר פטירתו של הרמב"ם! ראה ירושלמי שבת פרק ו הלכה ט שהוא הבסיס לכל החשבון הזה. וראה עוד בהלכות מלכים פרק יא שהבאנו לעיל, הלכה ג, דברי הרמב"ם על רבי עקיבא ובר כוכבא בהמשך דברים שם בהלכות מלכים הלכה ג. וכבר הרחבנו בנבואה/עצה זו של בלעם בדברינו [נבואת בלעם ועצתו](#) בפרשה זו ולא נאריך כאן. נפלאו חישובי הקץ וביאת המשיח.